

Identita oboru/profese sociální práce

Identity of Social Work occupation/profession

Slovem „identita“ budu (dle Růžičková, Musil, 2009) označovat „sebe-pojetí“ – představu subjektu o těch jeho charakteristikách, které u sebe považuje za bytostně žádoucí, touží být jimi nadán a žít s nimi v souladu. Ať už se mu to daří nebo ne. Pokud hovoříme o „identitě oboru“, je subjektem sebe-pojetí skupina a literatura v takovém případě hovoří o „kolektivní identitě“. Jejím jádrem je přání členů skupiny naplňovat společnou akcí určitý cíl a „dát se přitom dohromady“. Toto přání skýtá členům skupiny, které k němu obvykle přivádějí odlišné motivace, odpověď na otázku: „Kam chtějí patřit – s čím se chtějí ztotožnit a čím se chtějí lišit od členů jiných skupin?“ (viz Růžičková, Musil, 2009: 80–81).

Kolektivní identita patří mezi definiční znaky každé skupiny. „Obor“ je tedy skupina lidí, kteří vykonávají určitou odbornou činnost a jsou spojeni kolektivní identitou. Výrazem „identita oboru sociální práce“ budu tedy označovat kolektivní sebe-pojetí skupiny lidí, kteří považují za žádoucí sledovat cíle a jednat přitom způsoby specifickými pro sociální práci. Poznatky literatury o kolektivní identitě sociální práce, lze shrnout konstatováním, že její autoři označili za specifický cíl tohoto oboru pomoc klientům zvládat nesnáze v jejich interakcích se subjekty v jejich sociálním prostředí. Skupiny, organizace nebo národní tradice sociálních pracovníků se liší zaměřením na různé typy interakcí. Někteří se zaměřují na interakci klientů s poskytovateli zdrojů v komunitě, jiní na konfliktní nebo selhávající interakce klientů se subjekty s odlišnými zájmy. Někteří se zaměřují na zvládání interakcí klientů s jejich bezprostředním okolím, jiní na interakce s organizacemi a lidmi, kteří je v kontaktu s klienty zastupují, a ještě jiní na interakce s neosobními aktéry „moci“, „trhu“, „zákona“, „reklamy“ apod. Jako charakteristický rys metody sociální práce popisuje literatura zprostředkování interakcí působením na klienty i na subjekty v jejich sociálním prostředí. Někteří sociální pracovníci kladou důraz na práci s klienty a působení na subjekty sociálního prostředí chápou jako její doplněk. Jiní považují za zásadní působit na sociální prostředí a práci s klienty chápou jako podpůrný prostředek jeho změny. Existují i sociální pracovníci, kteří považují působení na „obě strany“ problémové interakce za stejně důležité, a jedné nebo oné „straně“ se věnují podle okolností „případu“. Přes tyto rozdíly je vždy přítomen větší nebo menší důraz na práci s klientem i s některým ze subjektů v jeho sociálním prostředí. Zájem o identitu oboru a o zaměření sociální práce na zprostředkování interakcí působením na klienty i sociální prostředí se v literatuře objevilo ve dvou „vlnách“. První vlnu, lze situovat do období od dvacátých do šedesátých let 20. století. Byla spojena se zájmem o

profesionalizaci sociální práce v Americe (Lee, 1929 in Gilbert, Spetch, 1976: 130, 283; Wilenski, Lebeaux, 1958: 283–34; Lubove, 1965; Briar, 1967 in Gilbert, Spetch, 1976: 402–414; Bartlett, 1970 aj.). Druhá vlna zájmu o identitu sociální práce se vynořuje od osmdesátých let 20. století a zdá se být reakcí na dvě okolnosti – za prvé na diferenciaci identit v postmoderní společnosti (→), která od sedmdesátých let plíživě rozdróljuje vnitřní soudržnost oboru, a za druhé na manažerismus (→), jehož důsledkem je zpochybňování profesionální autonomie sociálních pracovníků (Laan van der, 1998; Lorenz, 2004, 2006; Payne, 2006 aj.). Obava, že se v postmoderně diferencované situaci nepovede najít dříve nenalezenou identitu sociální práce, dala na přelomu tisíciletí podnět k pokusům o vymezení identity tohoto oboru v české společnosti (Musil, 2008: 71–74; Růžicková, Musil, 2009 aj.). Bartlettová (1970: 32–36) upozorňuje, že autoři první vlny zaměřili svou pozornost hlavně na rysy společné akce, tedy na metodu pomoci, kterou sociální práce využívá. Východiskem jejich zkoumání bylo rozlišení pomáhajících oborů na „neprofesionální“ a „profesionální“. Jejich zájmem bylo pomoci, aby se sociální práce stala profesionálním oborem. Podle Wilenskiho a Lebeauxa (1958: 284–285) k tomu může dojít, pokud sociální pracovníci budou využívat teoreticky zdůvodněné metody pomoci a budou schopni přesvědčit ostatní – laiky, že tyto postupy jsou pro ně sice nesrozumitelné, že pracovníci oboru je přesto zodpovědně využívají ve prospěch laiků, a že je tudíž správné, aby obor měl výkon těchto činností monopol. (Mimochodem, označovat sociální práci v české společnosti jako „profesi“, tedy jako „profesionální obor“ je v této souvislosti problematické, protože uvedené znaky, které by tomuto označení odpovídali je těžko prokázat.)

Zájem o profesionalizaci vedl autory první vlny k otázce, jakými metodami sociální pracovníci pomáhají a zda jsou to metody „profesionální“ ve smyslu výše uvedeného vymezení. Z tohoto hlediska popsali dva modely pomoci charakteristické pro obor sociální práce. První označili výrazy „reforma prostředí“ a „reorganizace komunity“, druhý slovy „práce s případem“ a „psychologická individualizace“ (Wilenski, Lebeaux, 1958: 129–130, 325–334; podobně viz Bartlett, 1970: 21–22).

Jako typické pro model směřující k „reformě“ označili uvedení autoři hlavně metody působení na sociální prostředí, např. zmírňování tlaku podmínek, jemuž jsou vystaveny celé komunity nebo populační skupiny, tvorba programů sociální politiky, zdokonalení služeb sociální pomoci, obhajoba lidí v nesnázích, vyjednávání, vyjadřování požadavků, podávání zpráv, vyvíjení nátlaku. Uvedli však i metody působení na klienty, konkrétně podporu participace, být lidem nablízku a poskytovat příležitosti k samostatnosti.

Jako typické metody „práce s případem“ uvádějí Wilenski, Lebeaux a Bartlett působení na klienta, mimo jiné snahu o změnu osobnosti, individualizaci, porozumění, podporu individuálního výkonu, individualizaci služeb vůči složitým problémům a pomáhání skrze profesionální vztah s jedincem. Briar (in Gilbert, Spetch, 1976: 407 ad.) ovšem v polovině šedesátých let 20. století konstatuje, že tento obraz „případové práce“ jednostranně zdůrazňuje „terapeutickou funkci“ případové práce a opomíjí sice potlačovanou, ale nikoliv ztracenou funkci „působení na prostředí“, v jejímž rámci považuje za klíčovou obhajobu zájmů klienta a poskytování orientace v síti služeb.

Evropské analogie modelů pomoci označených výše slovy „práce s případem“ a „reforma“ popisuje Lorenz (2006: 86–94). Upozorňuje, že německá sociální pedagogika se zabývala rozvojem kulturní dimenze života v komunitě, přičemž typickým rysem její práce s komunitou byla práce se skupinou ve volném čase a porozumění kulturním a vzdělávacím potřebám lidí. S určitou opatrností by se snad dalo říci, že tento typ akce je jakousi kombinací „komunitní reformy“ a úsilí o „porozumění“, které částečně připomíná některé výše zmíněné postupy „práce s případem“.

Autoři závěru první vlny (Bartlett, 1970) a druhé vlny zájmu o identitu sociální práce (Laan, 1998; Lorenz, 2004, 2006; Payne, 2006) věnují větší pozornost zaměření tohoto oboru. Různými způsoby vyjadřují to, co se výše rýsuje na pozadí popisu „modelů pomoci“, totiž že originálním předmětem působení a specifickým cílem oboru sociální práce je rovnováha v interakcích. Bartlettová (1970: 93–101), která používá konformistickou optiku funkcionalistické teorie (→), se ptá: „Nejsou požadavky prostředí neúměrné? Není schopnost lidí zvládat tyto požadavky nedostatečná? Pokud zde neexistuje rovnováha, jak je možné přispět k jejímu dosažení?“ Lorenz (2004: 147), který vychází z Habermasovi teorie komunikativního jednání (→), říká, že úkolem sociálního pracovníka je být „prostředníkem“ mezi aktuálními životními zájmy lidí a potřebou sociální reformy, která by umožnila stabilizovat řád. Z téže perspektivy říká van der Laan (1998: 225), že typickým úkolem sociálního pracovníka je dávat klientovi na jedné straně najevo, že zlepšení jeho situace je možné pouze v rámci společnosti, ve které se dostal do problémů, a na druhé straně brát vážně pohled klienta na jeho osobní situaci a na společnost, ve které nemůže najít svou cestu. Payne (2006: 12–20, 31) nabízí perspektivu, která umožňuje spojit bezbřehou různorodost sociální práce v postmoderních podmínkách s představou, že sociální práce má i přes všeprostupující nejednoznačnost unikátní úkol: „... usilovat o celkové zlepšení poměrů ve společnosti pomáháním s mezilidskými vztahy“. Payne říká, že každý dílčí typ praxe, všechny představy o ní, každá organizace sociální práce a všechny modely politiky sociální pomoci

jsou osobitou skládkou tří pojetí sociální práce. „Terapeutického“, který usiluje o usnadnění seberealizace jedinců, skupin nebo komunit, „transformačního“, které říká, že je třeba v zájmu nejchudších a nejvíce potlačovaných změnit společnost, a „stabilizujícího řád“, jehož cílem je přizpůsobovat služby a sociální práci potřebám jedinců, aby služby i sociální práce mohly fungovat efektivněji. Tento pohled na identitu sociální práce připouští realisticky nekonečnou různorodost tím, že říká: v praxi se setkáváme s nejrůznějšími variacemi sociální práce, a každá z nich přitom zahrnuje zájem o změnu interakcí a některé prvky těch pojetí pomoci, která zde byla již „na počátku“ a která jsou výše označena jako „reforma prostředí“, „reorganizace komunity“, „práce s případem“ nebo „psychologická individualizace“.

Odkazy na jiná hesla: jsou označena přímo v textu symbolem „(→)“

Literatura

Bartlett, H.: *The Common Base of Social Work Practice*. New York, NASW, 1970.

Laan van der, G.: *Otázky legitimity sociální práce*. Boskovice, Albert, 1998.

Gilbert, N., Spetch, H., *The Emergence of Social Welfare and Social Work*. Itasca, F.E. Peacock Publishers, 1976.

Lorenz, W.: *Research as an Element in Social Work's Ongoing Search for Identity*. In: Lovelock, R., Lyons, K., Powel, J., *Reflecting on Social Work – Discipline and Profession*, Ashgate, Aldershot – Burlington 2004, pp. 145–162.

Lorenz, W.: *Perspectives on European Social Work – From the Birth of the Nation State to the Impact of Globalisation*. Opladen, Barbara Budrich, 2006.

Lubove, R.: *The Professional Altruist. The Emergence of Social Work as a Career*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1968.

Musil, L.: Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2/2008, s. 60–79.

Payne, M.: *What is Professional Social Work?* Bristol, BASW 2006.

Růžičková, D., Musil, L.: Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu? *Sociální práce/Sociálna práca*, 3/2009, s. 79–92.

Wilenski, H.L., Lebeaux, Ch.N.: *Industrial Society and Social Welfare*. New York, Russel Sage Foundation, 1958).

Libor Musil